



EO WIJERS
STICHTING

Eo Wijers Prijsvraag 2019-2020

**Verrukkelijk landschap – naar een aantrekkelijk en vitaal platteland
Juryverslag Twente**

Winnaar: De Eeuwige Bron (H+N+S Landschapsarchitecten, Ruimtevolk, Roosemalen en Savelkous, Vitens)

Aanmoedigingsprijs: Houtbaar Landschap (Imoss stedenbouw, buitenruimte, landschap)

Na twee dagen jureren trekt de landelijke jury een kraakheldere conclusie. Voor een doorbraak in het denken over het platteland zijn volgens voorzitter Bart Krol, ruimtelijk ontwerper Marco Vermeulen en landschapsarchitect Jannemarie de Jonge in de eerste plaats twee onderwerpen van belang: de hervorming van ons watersysteem en het raadsel van de governance. Om nu echt stappen te maken in de omslag naar een duurzame en circulaire landbouw, op een manier die aldus de prijsvraagopgave, 'zowel de voedselproductie als de verblijfskwaliteit van het landschap versterkt', moeten die twee vraagstukken van accurate antwoorden worden voorzien. Alleen zo krijgen we het door de Eo Wijersstichting gewenste en door de twaalf finalisten geschetste 'verrukkelijke landschap' voor elkaar.

Om met de governancevraag te beginnen: afgaande op de plannen die de jury kreeg voorgeschoteld ligt de oplossing verborgen in de vorming van 'commons'. In dit aloude principe slaan uiteenlopende partijen de handen ineen en dragen zij gezamenlijk verantwoordelijkheid voor een publiek goed. In deze editie van de Eo Wijersprijsvraag laat dit publieke goed zich het beste omschrijven als een hernieuwde balans tussen landschap, natuur en economische activiteiten.

Die balans is niet zomaar gevonden. Om de complexiteit van die zoektocht het hoofd te bieden, wenden meerdere inzenders zich tot coöperatieve organisatievormen waarmee tegengestelde belangen overbrugd worden, financiële stromen op gang komen en doorzettingsmacht gegarandeerd is. Het ene team spreekt van een 'waardencommissie', andere inzenders noemen het een 'schakelkast', en weer een ander team grijpt terug op de middeleeuwse 'marken'.

Stuk voor stuk zien ze in commonvorming de sleutel om grootse veranderingen, zoals een natuurinclusieve landbouw, een hervormde relatie tussen stad en land en de totstandkoming van een verrukkelijk landschap voor elkaar te krijgen. Ze bevinden zich in goed gezelschap: de beroemde Britse activist en schrijver George Monbiot stelt in zijn laatste boek 'Out of the Wreckage' dat we samen en op basis van een gemeenschappelijk verlangen, oplossingen moeten vinden voor de vraagstukken van deze tijd.

Commons hebben de meeste kans van slagen als ze georganiseerd zijn rondom een concreet vraagstuk. In de plattelandsdiscussie is dat volgens de jury de herziening van het watersysteem – of het nu gaat om droogte op de hoge zandgronden, CO₂-uitstoot en bodemdaling in de lage veengebieden, erosie op de Limburgse lösshellingen of de gestage verzilting van vruchtbare klei, het staat buiten kijf dat we op een andere manier met het water (en in het kielzog met de bodem) moeten omgaan. Zo dienen we bijvoorbeeld over te gaan op een regime waarin de opvang en het vasthouden van water centraal staat – en niet het zo



EO WIJERS
STICHTING

snel mogelijk afvoeren, wat decennialang het leidende principe was. Dit geldt niet alleen voor Nederland, maar voor de gehele Noordwest-Europese delta.

Het mag dan ook geen verrassing heten dat **De Eeuwige Bron** tot regionale winnaar is gekroond. Dit plan beoogt een herziening van het bodem- en watersysteem op de Sallandse Heuvelrug, om zo voor lange tijd de beschikbaarheid van voldoende zoet water te garanderen. Door de nodeloze afstroming van water te stoppen, de sponswerking van de bodem te vergroten en kringlopen te sluiten, verwachten de makers dat op termijn vijf keer zo veel zoet water beschikbaar komt voor landbouw, natuur en de drinkwatervoorziening. Afstroming wordt onder meer gestopt door de aanleg van houtwadi's op de hellingen, die de run-off opvangen.

De betekenis voor de landbouw is tweeledig: enerzijds dwingt het nieuwe waterwingebied boeren tot schonere vormen van voedselproductie, zonder emissies, en met akkerbouw en veeteelt die zijn afgestemd op de draagkracht van de bodem. Anderzijds zorgt het lonkend perspectief van 'nooit meer watergebrek' – naar analogie van het naoorlogse motto 'nooit meer honger' – voor bestaanszekerheid: als watertekorten straks geen probleem meer zijn, kunnen boeren op volle kracht vooruit. Daarmee hebben de makers van De Eeuwige Bron de boeren echt iets te bieden, namelijk de oplossing voor een acuut probleem waar ze elke dag mee te maken hebben, een nationaal probleem dat inmiddels zo groot is dat minister Cora van Nieuwenhuizen van Infrastructuur en Waterstaat 100 miljoen euro vrijmaakt voor de aanpak ervan.

De jury noemt het plan compleet en uitvoerbaar. Dat laatste blijkt uit de vernuftige ideeën over hoe zo'n eeuwige bron gerealiseerd, ingericht en beheerd kan worden en waarbij, al gebruiken de inzenders de term niet, commonachtige organisatievormen voor de hand liggen. De coalitievorming bevindt zich in een vergevorderd stadium en de jury roemt de wijze waarop waterbedrijf Vitens boeren, natuurorganisaties en waterschap betreft. Kleine kanttekening: het op techniek en ingenieurskunst gestoelde plan kan nog wel wat verbeeldingskracht en poëzie gebruiken.

Het voorstel **Houtbaar Landschap** krijgt een aanmoedigingsprijs. Het voorstel om met de aanplant van bomen en bossen de grootste bedreiging van het kleinschalige landschap weg te nemen, getuigt van een energieke en frisse blik. Die bedreiging schuilt in schaalvergroting, en daarmee in een daling van de biodiversiteit, een minder vitale bodem en een verlies aan schoonheid.

In hun aanstekelijke enthousiasme tonen de ontwerpers van Houtbaar Landschap op geloofwaardige wijze aan hoe met bosbouw actuele vraagstukken van antwoorden kunnen worden voorzien en het gewaardeerde Twentse landschap van kampen, essen en jonge heideontginningen de eenentwintigste eeuw kan worden ingeloodst. Over de staat van dat landschap bestaat veel maatschappelijke onrust. Het voorstel biedt volgens de jury een troostrijk perspectief. Al leidt de nadruk die de inzenders leggen op het herstel van het kampenlandschap en de jonge heideontginningen tot een stevig gesprek. De inzenders betogen dat de aanleg van houtwallen, bosvakken en bomenlanen weliswaar gestoeld is op het Twentse landschap van honderd jaar geleden, maar wel degelijk hedendaagse functies krijgt toebedeeld. De jury daarentegen meent dat deze nostalgische blik de verkenning van compleet nieuwe landschappen in de weg staat.

Het grootste twistpunt spitst zich toe op het financiële raamwerk waarbinnen boeren stap voor stap de omslag maken van traditionele landbouw naar houtbouw. In een gedetailleerde grafiek schetsen de makers dat over 50 jaar het kantelpunt wordt bereikt waarop boeren een



EO WIJERS
STICHTING

goede boterham verdienen door de deuren die houtbouw opent – op het vlak van hout als grondstof, de teelt van vruchten en noten, de opslag van CO₂, recreatie en toerisme. De jury twijfelt daar niet aan, maar maakt zich zorgen over de periode tot het kantelpunt. Durven agrariërs bij wijze van spreken morgen hun productiegrond op te geven voor de ongewisse toekomst van bosaanplant? Levert de oogst van noten en vruchten daadwerkelijk genoeg op – laat staan dat ze via ‘augmented reality’ besteld en bezorgd worden? Is rekening gehouden met de derving die een omslag naar hout teweegbrengt in aanverwante sectoren? Ondanks deze gereede twijfels juicht de jury het toe als de makers van Houtbaar Landschap de kans krijgen om hun ideeën verder uit te werken – in Twente, maar misschien ook als pilotproject in het kader van de Nationale Bossenstrategie. In een eventuele vervolgfase moet dan wel expliciet aandacht zijn voor de vragen die tijdens het juryproces op tafel kwamen. Hoe overbruggen we de eerste 20 jaar? Is dat met woningbouw – waarmee in de buurt van steden nieuwe landschappen kunnen ontstaan? Wenden we ons tot pensioenfondsen die vanwege hun langetermijnblik geloof hebben in het toekomstbeeld waarin ‘ecosysteemdiensten’ geld in het laatje brengen? Of moet toch de overheid bijspringen?

Het voorstel **Marke Manifest** – in ronde 1 nog ‘rural commons’ geheten – inspireerde de jury tot de hoofdconclusie dat de vorming van commons nodig is om handen en voeten te geven aan de hamvraag wie aan welke knoppen draait in het streven naar een nieuwe balans tussen landschap, economie en natuur.

Het narratief van een persoonlijke terugblik van een fictieve boer op de totstandkoming van de Twentse marken, stemt de jury positief. De marken stammen uit de dertiende eeuw, maar verloren in de negentiende eeuw hun betekenis. Het idee om deze oude organisatievorm af te stoffen en op eigentijdse wijze in te zetten voor de realisatie van een gevarieerd en rijk landschap oogt radicaal, maar is eigenlijk contextueel en historisch verankerd.

Dat blijkt ook uit de invulling: de marken zijn net als in de feodale tijd geografisch georganiseerd, rondom landschapstypen die de regio kenmerken. De markeleden hebben zeggenschap over een afgebakend territorium waarbinnen zij gezamenlijk geformuleerde doelen en ambities realiseren. De zones tussen de marken zijn aaneen gesmeed tot een regionaal landschapsnetwerk, een robuust kader dat fungeert als ecologische verbinding, maar ook plek biedt aan allerlei ‘diensten’, zoals energiewinning en klimaatadaptatie.

Over het klassieke gevaar dat commons doorgaans bedreigt – ook wel de ‘tragedie van de meent’ genoemd, waarbij eigenbelang collectieve doelen in de weg staat – maken de inzenders zich geen zorgen. Volgens hen realiseren de meeste agrariërs zich dat samenwerking noodzakelijk is om veranderingen aan te brengen in een productiesysteem dat niet langer houdbaar is. Bovendien moeten scherpe spelregels en financiële perspectieven individuele boeren in het gareel houden.

Desondanks roepen de marken vragen op bij de jury. Bijvoorbeeld over het enigszins verwarrende onderscheid tussen het landschap van de marken en het publieke ‘casco’ ertussen. Het idee achter het oorspronkelijke cascoconcept was immers de ruimtelijke scheiding tussen hoogdynamische functies (zoals landbouwgebieden) en laagdynamische functies (zoals natuurgebieden). In een toekomstige constellatie van circulair denken en natuurinclusief boeren zou een dergelijke scheiding eigenlijk niet meer nodig hoeven zijn. De grootste kritiek betreft evenwel de keuze om de marken te organiseren rondom landschapstypen. De jury had liever gezien dat ze georganiseerd waren rondom producten (en bijbehorende ketens), grondstoffen of maatschappelijke opgaven. Hier komt het plan De



EO WIJERS
STICHTING

Eeuwige Bron om de hoek kijken, een voorstel waarin het draait om het zorgvuldig beheren en exploiteren van zoet water. Die waterbron, het stroomgebied van de Sallandse Heuvelrug, zou de spil kunnen zijn van een nieuwe common, een marke waarin Vitens, het waterschap, boeren en natuurorganisaties de krachten bundelen.

De jury ziet voor zich dat de bedenkers van De Eeuwige Bron een keer koffie drinken met de opstellers van de het Marke Manifest. En dat dan meteen ook de ontwerpers van Houtbaar Landschap aanschuiven. De houtwadi's uit De Eeuwige Bron zijn immers logische plekken voor bosaanplant, maar kunnen nog wel een esthetische en programmatische slag gebruiken.

--

Tekst Mark Hendriks